

⁷³ РГИА. – Ф. 383, оп. 29, д. 199, л. 1–3.

⁷⁴ ГАОО. – Ф. 6, оп. 1, д. 969, л. 100–110; ГАДО. – Ф. 134, оп. 1, д. 428, л. 29–42 об.

⁷⁵ ГАОО. – Ф. 1, оп. 220 (1803 г.), д. 19, л. 8–9; ГАДО. – Ф. 134, оп. 1, д. 72, л. 15–15 об., 97–101.

⁷⁶ ГАОО. – Ф. 252, оп. 1, д. 10, л. 4–4 об.

⁷⁷ Там же. – Ф. 6, оп. 1, д. 281, л. 1–1 об.

Надійшла до редколегії 24.03.2008 р.

В. П. Газін

ПРОБЛЕМА НІМЕЦЬКО-ФРАНЦУЗЬКОГО ПРИМИРЕННЯ ПІСЛЯ ПЕРШОЇ СВІТОВОЇ ВІЙНИ: ІСТОРИЧНИЙ ВИМІР

Викладені міркування і роздуми навколо проблеми примирення між Німеччиною і Францією після Першої світової війни.

Дана стаття не претендує на всебічне висвітлення поставленої проблеми, а лише містить деякі міркування з приводу розвитку франко-німецьких стосунків у напрямі примирення після Першої світової війни.

Століттями мир і спокій у континентальній Європі залежали від стану відносин між двома великими й амбітними народами: німцями та французами. У європейському просторі той і другий прагнули забезпечити собі комфортне становище у вигляді гегемонії. З розвитком капіталізму процес цей став домінантно визначальним у політичному житті Європи. Французький імператор Наполеон Бонапарт не допускав піднесення Пруссії. Здійснював проти неї похід за походом, ніскільки не сумніваючись, що вона мітить на об'єднання всіх німецьких земель. І справді, вже за життя учасників наполеонівських війн канцлер Пруссії Отто Бісмарк почав «залізом і кров'ю» об'єднувати Німеччину, що для Франції стало сигналом наближення реальної небезпеки. Її відчайдушні спроби не допустити постання могутньої північно-східної держави завершилися поразкою і втратою частини власної території. З часу франко-пруської війни обидві держави швидко наближалися до нової війни: Німеччина, щоб закріпити здо-

буту в Європі перемогу, Франція, щоб повернути втрачене назад. Тодішню Європу розбурхувало не тільки франко-німецьке протистояння. Російська імперія сприйняла об'єднану Німеччину як серйозну загрозу власним планам контролювати Центральну й Південно-Східну Європу. Особливо слов'янські народи. Чи не тому в 1866–1871 рр. Німеччина свідомо пішла на реалізацію малонімецької ідеї, щоб зберегти Австрію як контролера і розпорядника Центральної Європи. Через Австрію Німеччина контролювала набагато більшу територію, ніж могла б, включивши її до складу імперії. Територіальний простір між Німеччиною і Росією завжди грав виняткову роль у геополітиці великих держав. А з розвитком капіталізму і посиленням боротьби за ринки вона стала ще більш актуальною. Тим більше, що могла служити вирішальним доважком у великій силовій грі. Не випадково Бісмарк говорив: хто володіє Чехословаччиною, той володіє всією Європою. Та й Росія, уже кілька століть, просуваючись в Європу і створюючи там плацдарми (Болгарія, Сербія), прагнула до патронату над слов'янством. Хоча інколи з чисто тактичних міркувань Німеччина і Росія любовно ділили цей регіон, прикладом чого був четвертий поділ Польщі, коли Гітлер і Сталін готували контактне поле майбутньої великої війни.

Світова війна 1914–1918 років, в якій на боці Франції виступила ледь не вся Європа, закінчилася поразкою Німеччини. Проте вона не вирішила проблеми як прийти до такого «модусу вівенді», щоб і переможці і переможені спроможні були спокійно шукати раціональний і прийнятний для обох сторін вихід з ситуації, що склалася для одних з перемогою, для інших – з поразкою, могли відкрито і чесно переосмислити минулі події. А кінцевим результатом осмислення була б прагматична й реальна оцінка наслідків війни з точки зору обох сторін у сенсі розбудови майбутнього співжиття, ґрунтованого на взаємній безпеці і співробітництві. Але цього не сталося. Повоєнна епоха засвідчила, що старі формати силової політики, до якої вдалися переможці, аж ніяк не вирішували проблему миру й безпеки. Навпаки, прискорювали і розкручували нестабільність з новою силою, що, як відомо, не зняло напруженості після війни.

Окрилені воєнними успіхами, союзники не стали особливо рахуватися з переможеними і швидко виявили, що війна не розв'язала, а навпаки, поглибила проблеми, задля яких велася. Французи раптом усвідомили, що величезні жертви, принесені на олтар перемоги, виявилися марними в сенсі досягнення стабільної безпеки в майбутньому. Після війни світ не став більш безпечним.

У дійсності реалізувався варіант, який гарячу окопну війну перевів у війну нервів, яка, то спалахуючи, то приховано тліючи, працювала на підтримання стіни відчуження, а то й ненависті і ворожнечі між французами та німцями. Французів обурювало те, що перемога не принесла бажаних плодів, а неприйняття німцями справедливих, на їх погляд, умов мирного договору є наслідком злоби і помсти. Переможені, своєю чергою, постійно нагадували, що з ними вчинили несправедливо. І для цього були вагомні підстави. Навіть переможена Німеччина була сильніша за кожную, окремо взятую, велику європейську державу: в економічному, науково-технічному, технологічному, потенційно-ресурсному відношенні.

Украй негативні основи франко-німецьких відносин після Першої світової війни заклав і Версальський мирний договір, який передбачався переможцями як регулятор повоєнних стосунків між країнами Антанти і Німеччиною. Уже в наш час точну характеристику йому дав у книзі «Крах і відродження Німеччини» німецький журналіст і публіцист О. Ференбах: «Версальський договір відрізнявся крайньою недалекоглядністю: для того, щоб знищити Німеччину, він був занадто м'який, для того, щоб просто покарати її, – занадто принизливий»¹.

Одним із небагатьох зі стану переможців, хто усвідомлював всю небезпеку цього договору-диктату, був британський прем'єр-міністр Ллойд Джордж, який спочатку зробив все для того, щоб розгромити Німеччину, а потім на переговорах у Версалі виголосив пророчі слова: «Головна небезпека полягає в тому, що ми штовхаємо народні маси в обійми екстремістів»². Останні, як відомо, дуже швидко активізувалися по обидві сторони колишнього фронту.

Німці, зі свого боку, сприймали Версальський договір, який Штреземан назвав «найбільшим свинством в історії»³, як надмірні і нічим не виправдані претензії до них з боку французів. Тодішні керівники Франції Ж. Клемансо і Р. Пуанкаре запевняли своїх громадян, що за все заплатять німці. А німецькі урядовці (Ф. Еберт, Ф. Шейдеман, інші), зустрічаючи колони німецької польової армії, що у повному спорядженні, з розгорнутими бойовими знаменами проходили повз Бранденбурзькі ворота, вітали їх як непереможених у бою і зраджених євреями та революціонерами, що завдали їм удару в спину. Брехливі гасла і пропаганда формували у післявоєнних німців реваншистські настрої і викривлені уявлення про війну і причини поразки. Замість серйозного аналізу причин і наслідків воєнної катастрофи домінуючим фактором її оцінки стала наскрізь фальшована і згубна для майбутнього Німеччини, але вигідна для виправдання дій керівництва

і високих військових чинів, Dolchstosslegende. Своєю чергою, ідеологи Антанти стверджували, що єдиним винуватцем війни була Німеччина. Урешті-решт, оманливі посилки в оцінці війни тими й другими вели до спотворення дійсного стану речей. Ніхто з німецьких генералів і можновладців не говорив, що Німеччина просто програла війну, яку почала. А Франція після її закінчення не шукала добросусідства і «модусу вівенді» з Німеччиною, вдалася до диктату, прагнула отримати все і зразу, без затримки. Не тільки економічні, а ще більше політичні вигоди: перевести велику європейську державу в розряд другорядних, болісно вдарити по національних почуттях німців. Тим більше Німеччину у Версалі судили без присутності самої звинувачуваної. У цьому виявився серйозний прорахунок союзників. І все це робилося тоді, коли й у французів і в німців найважливішим питанням було забезпечення власної безпеки. І здавалося, весь процес формування післявоєнного європейського світу повинен був крутитися навколо цієї проблеми. Але, як це часто буває у переможців, верх взяло бажання розправи з боку Франції, а з боку Німеччини – ухилитися від непомірних вимог статей миру. Стратегічним і важливим для обох країн питанням не було відведено належного місця.

Перша світова війна категорично вплинула на морально-психологічний стан німецького і французького суспільства. Перше було незадоволене наслідками війни, в успіху якої в 1914 р. ніхто не сумнівався. Особливе неприємня породжувала окупація союзними військами лівого берега Рейну. Встановлений там жорстокий режим, спрямований на приниження німців (тюрма і примусові роботи за найменші протести, вигнання німців з квартир, де селилися окупанти, перейменування німецьких назв на французькі тощо)⁴. А французи, своєю чергою, зазнавши страшних втрат, відчували, що перемога була якоюсь примарною. Неповною. У них було відчуття, що щось невідомо куди поділося. І майбутнє не виглядало веселковою картиною, а повоєнне сучасне здавалося лише затишшям перед новим раундом кривавого турніру. Народи обох країн опинилися в ситуації, яка давала владі можливість маніпулювати ними заради досягнення антигуманних і міфічних цілей. Потрібно було нове велике пролиття крові і руйни, щоб громадяни самостійно і за допомогою чесних політиків прийшли, нарешті, до розумних висновків, що сталося лише після Другої світової війни.

Після падіння монархії Гогенцоллернів і встановлення Ваймарської республіки французи і німці не стали ближчими один одному⁵. Ваймарська республіка хоча й була більше схожою на Третю республі-

ку Франції до 1914 р., ніж монархія Гогенцоллернів, в очах французів залишалася кайзерівським райхом. Цьому сприяв не тільки повільний демонтаж старого режиму, але й сильні позиції юнкерства і воячини на всіх щаблях влади, відсутність широкого республікансько-буржуазного консенсусу, консенсусу всередині самої німецької буржуазії. Республіка і демократія у Ваймарській республіці були, скоріше, недозрілими плодами німецької поразки, ніж наслідком суспільного розвитку. За таких умов по обидві сторони кордону став наростати націоналізм. У Німеччині він переріс у нацизм. У Франції, відомій своєю прихильністю до демократії, з'явилися численні фашистські організації

Не кращою для Франції виявилася і зовнішньополітична кон'юнктура. На відміну від 1914 р., Франція після 1918 р. почувала себе одинокою. Надії на дружню в роки війни команду лідерів Антанти не справдилися. Англія на другий день після війни повернулася до традиційної політики нестійкої рівноваги. Американський президент Вільсон ще під час Версальської конференції заявив, що у випадку неспровокованої агресії з боку Німеччини, Франції подадуть допомогу США і Великобританія. Однак обов'язки, взяті на себе Великобританією, були жорстко прив'язані до американських зобов'язань, а тому, коли Сенат США відкинув Версальський договір, зобов'язання обох сторін виявилися автоматично анульованими⁶. Тим часом франко-німецькі суперечності наростали. Із введенням у 1923 р. франко-бельгійських військ у Рурський промисловий район вони досягли критичного пункту. Рурський конфлікт і план Дауеса підтвердили серйозні політичні промахи і крах планів щодо особливої ролі Франції в континентальній Європі. Її категоричність, ізоляціонізм США і політичне маневрування Великої Британії щодо виконання статей миру породжували песимізм стосовно майбутньої стабільності в Європі.

Це дало серйозний карт-бланш німецьким ініціативам у сенсі вибудови післявоєнної Європи. І цим стовідсотково скористався міністр закордонних справ Ваймарської республіки (1923–1929 рр.) Г. Штретземан, який, за словами Г. Кіссінджера, «домігся найбільших успіхів у формуванні дипломатичного ландшафту 20-х років»⁷. Він постійно закликав до виваженості та розсудливості. «Не можна, – говорив Штретземан, – викреслити з історії програму війну, але й не можна проводити зовнішню політику, якщо всіх інших вважати злочинцями»⁸.

В основу стратегії стосунків з країнами Заходу він поклав політику взаєморозуміння, спрямовану на примирення, насамперед з Фран-

цією. Взаєморозуміння для нього означало визнання Заходом необхідності ревізії постанов миру і входження Німеччини до європейського світу демократичних держав. За його власними словами, він не «слідував ні безрозсудній «політиці катастроф», ні беззастережній «політиці виконання», а проводив помірковану і цілеспрямовану політику взаєморозуміння, яку сам визначив як «національну реальполітік». При цьому любив повторювати: «Хто хоче займатися сильною «реальполітік», той також повинен мати сміливі мрії»⁹.

«Реальполітік» будувалася на тверезому врахуванні співвідношення сил, компенсації військової слабкості мистецтвом переговорів, мирному врегулюванню спірних питань¹⁰. Успіх, на думку Штреземана, досягається правильним вибором шляхів і засобів ведення зовнішньої політики. «Війна Німеччини проти інших держав – утопія, – відповідав Штреземан реваншистам і мілітаристам. – Наше завдання полягає в тому, щоб турбуватися про мир у Європі, дати Німеччині можливість загоїти рани, заподіяні війною»¹¹. Примирення з Францією – стрижень усіх його зовнішньополітичних зусиль. 7 жовтня 1926 р. він записав: «Я розглядаю політику взаєморозуміння з Францією як головне питання європейського взаєморозуміння»¹². У статті в «Kölnische Zeitung» за 17 квітня 1927 р. він стверджує, що лише через взаєморозуміння і співробітництво, ідея яких вже стала суспільним здобутком усіх розумних людей Європи, «можна уникнути нових бід у Європі»¹³. Для цього потрібно забрати всі камені з дороги, які лежать на шляху європейського миру та взаєморозуміння. Успіх політики взаєморозуміння безпосередньо пов'язував з союзницькими поступками у питанні Райнланду і Саару. І дуже добре було б, вважав він, якби ініціатива виходила з боку країн Заходу¹⁴.

Чи можна було вірити в миролюбні пропозиції і заповнення Штреземана? «Не викликає сумніву, – стверджує французький історик Жак Дроз, – що він (Штреземан. – В. Г.) був щирий, виступаючи за проведення Німеччиною мирної політики. Було б абсурдним уявляти собі спритного Штреземана, який обводить навколо пальця наївного Еріана. Напроти, задуми Штреземана, що таємно обговорював в Туарі (вересень, 1926) план франко-німецької співпраці, готового мобілізувати частину боргу, виплачуваного Франції з репараційних платежів, виходили далеко за межі Локарно»¹⁵.

За повоєнних умов головним знаряддям ваймарської політики взаєморозуміння бачилась німецька економіка, яка навіть після війни була найбільш потужною в Європі. Штреземан був глибоко переконаний, що за її допомогою Німеччина зможе досягти позицій великої

держави і врешті-решт очолити європейський світ. «Без «ІГ Фарбен-індустрі» і вугілля у мене не може бути ніякої зовнішньої політики», – сказав він якось¹⁶. Економіка, на його думку, повинна компенсувати політичну і військову слабкість, стати засобом вирішення політичних питань¹⁷, сприяти відновленню довоєнних позицій Німеччини. На ній будувався ліберальний варіант німецької великодержавної політики. Післявоєнні суперечки з переможцями Німеччина, таким чином, прагнула перенести з воєнно-політичної на економічну основу і тим самим знецінити політичний та військовий чинник, на якому тримався мирний договір. Тенденція до економічної співпраці і об'єднаних виробничих зусиль виявилася уже тоді. Так, з метою регулювання попиту і пропозиції 30 вересня 1926 р. виробники чорного металу Німеччини, Франції, Бельгії і Люксембургу створили Міжнародне об'єднання сталі.

У більш широкому контексті досягнення взаєморозуміння з Францією він бачить через об'єднання Європи на економічній основі.

15 травня 1923 р. у тижневику «Zeit» він критикував становище в Європі, де склалися відмежовані одна від одної карликові області, пропонував скористатися великими соціальними, духовними, економічними і дипломатичними перетвореннями, щоб покінчити з економічною анархією і створити програму, за якою в господарській галузі могли б тісно співробітничати переможці й переможені¹⁸. У вересні 1926 р., виступаючи в Лізі націй, Штреземан підкреслив, що «економіка зруйнувала старі кордони країн, і виникли нові форми інтернаціональної співпраці»¹⁹.

Ідея великого економічного простору живилась усвідомленням того факту, що світова війна не вирішила позитивно проблем співжиття, і незадоволеними були не лише переможені, а й переможці, що таїло небезпеку нового раунду світового конфлікту. Для Німеччини, яка ще недавно вороже була налаштована на Схід і Захід, економічне об'єднання Європи означало не лише звільнення від версальських статей, а й історичний поворот у бік інкорпорації до західного світу.

Проте проблема примирення між Францією та Німеччиною просувалася надто повільно. Деяке ослаблення напруженості між ними після Локарнських угод 1925 р. не вивело на пошуки нового формату співпраці, який би поступово спрямував її в нормальне русло сусідських стосунків.

Наприкінці 20-х рр. Франція і Німеччина все ж виходять на рівень обміну думками щодо питання об'єднання Європи. І французи і німці, Бріан і Штреземан заговорили у 1929 р. про об'єднану Європу.

Бріан, спираючись на перемогу Франції у війні, захищав ідею політичного об'єднання Європи, в якому роль гегемона належала б Франції, Штреземан, володіючи таким потужним важелем, як німецька промисловість, наполягав на економічному, де суттєвою була перевага Німеччини. Незважаючи на серйозні розбіжності, що диктувалися внутрішнім розвитком країн і їх післявоєнним міжнародним статусом, предмет переговорного процесу був визначений. Значним прогресом можна вважати вже те, що і в німецьких, і у французьких планах об'єднаної Європи (пан-Європи) передбачалась участь обох держав – Франції та Німеччини.

Ідея європеїзації всього суспільного життя на континенті знаходила також підтримку серед учених. Так, добре відомий німецький історик Ф. Майнеке, прихильник колонізації східних земель у роки війни, в часи Ваймарської республіки, виступаючи з позицій «реаль-політік», підтримував штреземанівську політику «мирної ревізії» кордонів на Сході, поступового виконання постанов Версальського договору. Як поміркований ідеолог, він захищав ваймарські інститути, вважав Локарно особливим успіхом німецької політики. Водночас Майнеке підтримував ідею угоди з західними державами, був адептом англо-німецького союзу, що підтверджує написана ним у 1927 р. «Історія проблеми німецько-англійського союзу 1890–1901 рр.» Будучи одним з апологетів «німецького історизму», він висунув у 20-ті рр. сміливе гасло «Геть з німецької, вперед у європейську історію»²⁰.

У цілому ж плани примирення з Францією й об'єднання Європи не збулися і не тільки через смерть Штреземана, що настала 3 жовтня 1929 р. Французька політична еліта після війни була налаштована у цілому антинімецьки: від категоричної непримиренності прихильників Р. Пуанкаре до поміркованої вимогливості виконання статей миру тих її кіл, які стояли за А. Бріаном, що був чи не єдиним високопоставленим політиком Франції, який розумів необхідність серйозних змін у франко-німецьких стосунках. Однак французи відмовлялися вірити в миролюбність німців. «Є Штреземан у Німеччині – є Німеччина Штреземана», – говорили вони²¹. Але як поведе себе Німеччина після Штреземана? Німці, скривджені версальськими постановами, не почували приязні до французів. Постійно заклопотана надто малими дивідендами від перемоги, Франція не була готова до вироблення нового і сміливого проекту співпраці з Німеччиною. І не тільки панівні кола, а й французький загальний, проїнятий духом повоєнного патріотизму, ще не був готовий до цього. Прихід нацистів до влади в Німеччині 1933 р. перекреслив й ті незначні просування, які були зроблені в ро-

ки Ваймарської республіки в сенсі франко-німецького примирення. Французи й німці стали ще дальшими одні від одних.

Ідеї франко-німецького примирення і створення єдиної Європи (пан-Європи) на економічній основі, які з таким запалом просував у 20-ті рр. Г. Штреземан і обґрунтовував Ф. Майнеке, знайшли своє втілення після Другої світової війни. Інтеграційні процеси, що почали заявляти про себе вже після Першої світової війни, стали стандартом економічної співпраці європейських країн у другій половині ХХ ст. Саме на економічному ґрунті після Другої світової війни зав'язуються серйозні й вигідні для Федеративної Республіки Німеччини і Франції контакти, що підтвердило штреземанівську тезу про фундаментальну роль економіки у зближенні країн. Услід за Європейським об'єднанням вугілля і сталі (1951) у березні 1957 р. було створено Європейське економічне співтовариство та Європейське співтовариство з атомної енергії (Євroatом, 1958).

Зближення обох країн на економічній основі знайшло потужне підкріплення у політичній складовій процесу примирення. У системі протистояння двох світів німців і французів також об'єднав антикомунізм, прагнення СРСР володіти всією Європою і світогляд ліберальної демократії. Цьому сприяло спільне розуміння загальноєвропейських проблем у сенсі взаємної корисності. На жаль, щоб вибудувати прийнятну модель співпраці Франції і Німеччині, потрібно було пройти дві кровопролитні війни, побувати в ролі переможеного (Німеччина двічі, Франція один раз). Зближенню і примиренню, розчищенню шляху для нормалізації стосунків послужило рішуче усунення і осудження фашизму. Таку ж роль зіграла й відмова від загарбницької політики й агресії, як засобів вирішення внутрішніх проблем, справедлива і критична оцінка всієї попередньої історії франко-німецьких стосунків. Цьому сприяли й об'єктивні умови постіндустріалізму. За умов НТР, інтеграції і, нарешті, глобалізації виявилось, що володіння великими територіями, як і корисними копалинами, не є визначальним моментом у забезпеченні високих стандартів життя.

Усе це корінним чином змінило мислення загалу і політиків. Цікавий приклад. Соратник де Голля Мішель Дебре був у розпачі від того, що Франція вступає у ЄЕС. Ш. де Голль, заспокоюючи його, обіцяв з приходом до влади усе це поламати. Однак де Голль умів вчитися, тверезо оцінювати обстановку, йти в ногу з епохою. У січні 1963 р. в Єлисейському палаці президент Ш. де Голль і канцлер Конрад Аденауер підписали договір про дружбу і співробітництво між Францією та ФРН. Символом примирення став спільний парад військових час-

тин обох держав на полях Шампані. Багатовікова негативна традиція всрожнечі і ненависті на благо всім була подолана. Це сталося тоді, коли Аденауер повів Німеччину в північноатлантичні структури (європейську країну Німеччину в Європу!), внаслідок чого остання відмовилась від багатовікової ролі вільного стрільця у Європі, а Франція прийняла простягнуту руку миру і дружби. Франко-німецький тандем став основою нової європейської спільноти. Як наслідок, обидві великі європейські держави прийшли до усвідомлення своєї доленосної ролі на континенті. Без несучої вісі Париж-Берлін, в абсолютно позитивному значенні виразу, не існувала б сучасна об'єднана демократична Європа з 27 країн.

Бібліографічні посилання

- ¹ Ференбах, О. Крах и возрождение Германии / О. Ференбах. – М., 2001. – С. 70.
- ² Там же.
- ³ Киссинджер, Г. Дипломатия / Г. Киссинджер. – М., 1997. – С. 240.
- ⁴ Diem, L. Mit der Rheinland-Besetzung find das Elend an / Lise'ot Diem // Wir erlebten das Ende der Weimarer Republik. Zeitgenossen berichten. – Düsseldorf, 1982. – S. 20.
- ⁵ Kaebler, H. Ungleiche Nachbarn deutsche und französische Gesellschaft nach dem Ersten Weltkrieg / Hartmut Kaebler // Weimar. Ein Lesebuch zur deutschen Geschichte 1918–1933. – München, 1997. – S. 243–244.
- ⁶ Тибо, П. Эпоха диктатур / Пьер Тибо. – М., 1998. – С. 27.
- ⁷ Киссинджер, Г. Дипломатия. – С. 238.
- ⁸ Фарбман, Н. В. Густав Штресеман: человек и государственный деятель / Н. В. Фарбман // Новая и новейшая история. – 1995. – № 5. – С. 177.
- ⁹ Stern-Rubarth, E. Stresemann. Der Europäer / E. Stern-Rubarth. – Berlin, 1929. – S. 73.
- ¹⁰ Dokumente zur deutschen Geschichte 1924–1929. – Berlin, 1975. – S. 60.
- ¹¹ Vallentin, A. Stresemann. Vom Werden Staatsidee / A. Vallentin. – Leipzig, 1930. – S. 239.
- ¹² Stresemann, G. Vermächtnis. Der Nachlass in drei Bänden / G. Stresemann. – Berlin, 1933. – Bd. 3. – S. 37.
- ¹³ Там само. – С. 133.
- ¹⁴ Там само.
- ¹⁵ Дроз, Ж. История Германии / Жак Дроз. – М., 2005. – С. 95–96.
- ¹⁶ Боркин, Дж. Преступление и наказание «ИГ Фарбениндустри» / Дж. Боркин. – М., 1982. – С. 18.
- ¹⁷ Niedhart, G. Die Aussenpolitik Stresemanns / G. Niedhart // Weimar. Ein Lesebuch zur deutschen Geschichte 1918–1933. – S. 190–191.
- ¹⁸ Stresemann, G. Vermächtnis. Der Nachlass in drei Bänden / G. Stresemann. – Berlin, 1932. – Bd. 1. – S. 59–60.

¹⁹ Stern-Rubarth, E. Stresemann. Der Europäer. – S. 61.

²⁰ Патрушев, А. И. Неолиберальная историография ФРГ: формирование, идеология, концепции / А. И. Патрушев. – М., 1981. – С. 131–133.

²¹ Vallentin, A. Stresemann. Vom Werden Staatsidee. – S. 255.

Надійшла до редколегії 20.04.2008 р.

Є. В. Сіроус

ГОЛОВНІ АСПЕКТИ ІМІГРАЦІЙНОЇ ПОЛІТИКИ СПОЛУЧЕНИХ ШТАТІВ АМЕРИКИ ТА ДІЯЛЬНІСТЬ АМЕРИКАНСЬКИХ ГРОМАДСЬКИХ ОРГАНІЗАЦІЙ (кінець XIX – початок XX ст.)

Розглянуто деякі аспекти імміграційної політики Сполучених Штатів Америки наприкінці XIX – на початку XX ст., головні причини зміни політики та її результати. Також увага приділяється ідеології правлячих кіл та провідних громадських організацій, діяльність яких безпосередньо впливала на імміграційне законодавство США.

Кінець XIX ст. був періодом безпрецедентної географічної мобільності в історії Сполучених Штатів Америки, що було пов'язано з рухом великої кількості людей до індустріально розвинутих міст, з розвитком фермерських земель Заходу та потужним імміграційним потоком з Європи. Більш ніж 60 відсотків з тих 55.000.000 людей, які залишили Європу в період з 1820 до 1924 р., переїхали до США. Саме завдяки імміграційному потоку на середину 90-х рр. XIX ст. Сполучені Штати вийшли на перше місце в світі за обсягами промислового виробництва, технічним оснащенням підприємств і продуктивністю праці. До кінця XIX століття «доступ в страну не ускладнювався надмірними формальностями», що було зумовлено як політикою самого уряду США, так і законодавством узагалі. Але політика, так би мовити, «відкритих дверей» для безперервного потоку іммігрантів мала тенденцію до циклічності. «Из иммигрантского общества Америка успела превратиться в общество ограниченной, «разорванной» иммиграции»¹. Хвиля імміграції 1840-1850-х рр. закінчилася з Громадянською війною та зуміла досягти колишніх показників лише в 1880-х рр.